

КУРАЖ: ЖАХІТТЯ ВІЙНИ, ПЕРЕДАНІ ПЛАСТИЧНОЮ МОВОЮ

Триколенко С.Т.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського
Національної академії наук України

У статті розглядається пластична вистава «Кураж» Навчального театру Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого в постановці Олексія Скляренка. Аналізується специфіка сценографічного оформлення, досліджуються психологічні та філософські аспекти постановки загалом. Проводиться паралель між подіями п'єси Б. Брехта й війнами ХХ ст.

Ключові слова: сценографія, вистава, пластичне рішення.

Постановка проблеми. В сучасних пластичних виставах розкривається вічна проблематика людських відносин, конфліктних ситуацій у суспільстві. Дослідження пластичних постановок останніх років дає можливість визначити основні напрямки подальшого розвитку українського пластичного театру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні пластичні постановки України ще не стали темою ґрунтових наукових досліджень, проте зустрічаються численні рецензії та відгуки. Зокрема слід відзначити роботи А. Підлужної, О. Касьянової. Особливості декораційного оформлення пластичних вистав розглядає в своїх статтях С. Триколенко.

Мета статті. Розглядаючи виставу «Кураж» простежити взаємодію пластичного рішення та сценографічного оформлення, визначити основні принципи трактування класичного сюжету постановниками-новаторами.

Вічна тема пошуку порозуміння між людьми розкривається в пластичній хореодрамі «Кураж» Навчального театру Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого: порозуміння між кровними родичами, між чоловіком та жінкою, різними соціальними групами... Відсутність гармонії призводить до занепаду, а згодом й до жорстокої конфронтації, як наслідок – війни. Режисер-постановник та хореограф – Олексій Скляренко, художник – Тарас Ткаченко. Для Олексія Скляренка ця вистава стала режисерським дебютом, в якому він втілює своє бачення і своєрідне осмислення війни, як деструкційної сили, що нівечить людські долі при цьому творячи історію. Він закінчив акторський факультет у Київському національному університеті театру, кіно і телебачення ім. Карпенка-Карого (курс Валентини Зимньої), працював у Москві, в Театрі Романа Віктюка (1997 – 2012 рр.) та в хореографічному проєкті Алли Сігалової «Грези любові» (2001 – 2003 рр.). Олексій був режисером пластики та хореографом у московських театрах: Малому театрі, Театрі сатири, в Театрі Романа Віктюка; в Київському театрі драми та комедії на лівому березі Дніпра та в Київській академічній майстерні театрального мистецтва «Сузір'я» [1]. Тому здійснення дебютної вистави на сцені своєї Альма матер стало для режисера можливістю заявити не лише про власний талант, а й про високий рівень учбового закладу.

Початок вистави знаковий: яскраво освітлена самотня жіноча постать на краю сцени тягне чорний шнур на своїх плечах, а його протилежні краї ховаються в п'ятні сцени. Потім пролог – кілька постановлених мізансцен, що нагадують фотографії з родинного альбому: Кураж в оточенні своїх дітей мандрує світом. Нарешті освітлюється вся сцена: світ, в якому живе родина Кураж введений з меж

певної території та визначеної доби, він проєкціюється в реальність, одночасно залишаючись поза межами будь-якої дійсності. Він – уособлення воєнної розрухи, сірості, безбарвності, невизначеності. Здається монументально-непоручним й крихким одночасно. Вічна, як історія світу, війна, причини якої давно канули в Лету, залишається незмінною і непорушною; проте воюючі сторони змінюються, як і мотивація та наслідки. Миттєвості миру змінюють кривавий бойовий туман, який після недовгої тиші знову огортає світ. Глобальність проблеми, закладеної в творі Б. Брехта знаходить вираження в стилістиці даної постановки: відкрите приміщення сцени демонструє старе, запливене закулісся, в якому потопують старі допоміжні конструкції. Єдиний статичний декораційний елемент – величезні дерев'яні ворота, які нагадують вхід до старовинного середньовічного замку. Утворювані переплетінням дошок ґрати є своєрідним символом несвободи кожного конкретного персонажа та цілого суспільства загалом, проте ці ж ворота використовуються як сторожова вежа для спостереження за околицями, тим самими втілюючи захисну функцію. Осучаснені костюми наближують дію до періоду Першої світової війни, у той же час проводячи паралель з іншими світовими війнами.

Перша картина розпочинається появою солдатів, з якими Кураж намагається торгувати: вона порпається в своєму візочку, вищукуючи підходящі товари: роль візочка з крамом виконує стіл, який тягнуть на мотузках, ставлять, перекидають, кладуть на бік. Її діти натягують мотузку, на якому розвішують нехитрий крам: старий одяг, пояси, чоботи... Але солдатів значно більше цікавить старший син торговки – Ейліф. Вербування «нових кадрів» до армії в усі часи приносило прибуток вербувальникам, молодий і здоровий хлопчець значно краща здобич, ніж старе лахміття. До того ж, Ейліф сам прагне подвигів та слави – авантюрну натуру він успадкував від батька-француза. Спроби Кураж не пустити його до армії завершуються невдало, проте їй за нього непогано платять... Вже на початку вистави відкривається двоякість натури матері: вона нібито любить своїх дітей і прагне їх захистити, але, при цьому, вбачає можливість на них підзаробити. Щоправда, слід зазначити її необізнаність з воєнними реаліями: звикла до збору покинутих речей та торгівлі дефіцитними товарами в скрутний час, вона абсолютно відсторонюється від жахіття, яке приховують в собі воєнні дії. Вона сприймає війну виключно як слушний час для заробітку, і навіть не замислюється над тим, що її власні діти можуть постраждати через «годувальницю». Саме тут вперше на сцені з'являється худа жіноча фігура в чорній безформній сукні з неприродно вибіленим обличчям та... криво заплетеною

косою. Вона відразу ж асоціюється зі смертю. Кривою, штучно зістареною жебрачкою вона обходить родину Кураж, скоса поглядаючи на її дітей. Для родини вона відразу не сприймається смертю: просто жебрачка, зустріч з якою чомусь залишає моторшне відчуття страху. Вона своєрідний зв'язуючи елемент між подіями вистави, поєднує мізансцени, чорними шнурами переплітає світ живих зі світом мертвих, реальність та потойбіччя, сон і яв, мрію й дійсність... Складний пластичний номер, під час якого Смерть залишає відмітки на обличчях дітей Кураж, передбачає їхню майбутню долю. Мати, здається, вперше усвідомлює небезпеку, яка чатує на її родину в тумані війни. Проте зараз вона дотримується філософії «все можна купити і все можна продати», тому «відкупається» від Смерті, кинувши жебрачці шматок хліба. Жадібно кусаючи, та шкандибає за куліси. Наступний пластичний номер – Ейліф танцює разом зі своїми новими однополчанами солдатський танок, при цьому вони здирають з нього білу сорочку цивільного та надівають тьмяно-зелену майку військового. Завербований юнак оптимістично дивиться в майбутнє, він прагне слави, пошестей, визнання, і, звісно ж, нагород. Проте страх та невпевненість також помітні: якусь мить його руки тремтять, ноги не рухаються, приходить усвідомлення того, що вороття вже немає.

Залишившись зі Швейцаркасом та Катрін, Кураж продовжує свої мандри. Наступна картина являє нових героїв вистави – Іветт та кухаря. Стіл лежить на боці, утворюючи своєрідну барикаду. З-за нього стирчать дві пари ніг – босі чоловічі та жіночі в подертих панчохах. Зі схованки вилізає Іветт, поправляє свої панчохи і вирушає за куліси. Кухар, прокинувшись, зустрічає Кураж, яка прийшла, щоб продати курку. Комічний епізод залицянь та набивання ціни курки завершується пристрасним коханням за перекинутим столом. Потім на сцену виходять дівчата в однакових чорних трико – мешканки містечка, в якому зупинилася родина торговки. Вони натягають мотузку поперек сцени й розвішують на ньому випрані простирадла. Виконавши роботу, вони вирушають до Кураж за платнею: в цьому епізоді демонструється жорсткість спекулятивної суті торговки: за важку виснажливу роботу вона насилає кожній у фартух рівно міру круп. Згадуються жажіття голодомору та війни на території України: за словами очевидців, за розвантаження вагону цегли робітникам давали два стакани гречки й луківку цибулі; міщанки в післявоєнний голод міняли в селах золоті прикраси на продукти – за пару золотих сережок давали миску борошна... До черги жінок прилаштовується військовий командир, якому потрібні гарячі напої. Знову комічна сцена перериває смутну: поки Кураж ходить за спиртним, командир підглядає за Іветт, яка приймає душ за простирадлами на мотузці. Потім вона відверто його спокушає, надаючи у нього перед носом нові панчохи.

Іветт є своєрідним антиподом Кураж: повія, що не соромиться своєї професії, протиставляється нібито дбайливій матері сімейства. Але моральні риси розподілені по-іншому: Іветт співчутливіша, емоційніша, часто здається, що вона любить дітей Кураж сильніше, ніж рідна матір. Натомість є і спільні риси характеру, які поєднують ці два жіночі архетипи – бажання заробити на будь-чому, пристрасність, сприйняття війни як годувальниці, яка постачає покупців та клієнтів. Саме архетипи персонажів прагнув показати режисер-постановник: архетип торговки, для якої засіб перетворюється на ціль; архетип повії, яка навчилася отримувати від своєї професії не лише матеріальну вигоду, а й

задоволення; архетип «солдата удачі», який прагне подвигів, не задумуючись над стражданнями інших та безпекою, що чатує на нього. Відвага й винахідливість юного Ейліфа здобуває прихильність однополчан та командування, проте тут проявляється його жорстокість та жадоба слави, популярності. За сюжетом, він вбиває селян, щоб забрати продукти для війська. На сцені він з'являється з величезними кошиками, повними городини, та закривавленими руками. Командир нагороджує його годинником, який згодом стане символом часу, що спливає. Прихід Кураж призводить до наступної пластичної сцени – гротескне вмовляння матері бути обережнішим. Її не хвилює те, що він вбив цивільних громадян, вона стурбована його відважністю – адже він сам може стати жертвою. Тут нарешті проявляється турботлива материнська натура – викривлена, гіпертрофована, але дбайлива.

Є персонажі, образи яких випадають з загального абсурду продажності й наживи – це Катрін і Швейцаркас. За словами Олексія Скляренка «Катрін – чиста душа, якій немає місця серед решти продавних, зайнятих лише собою персонажів. Їй та Швейцаркасу немає місця в цьому світі». Всепоглинаюча любов Катрін до живих істот супроводжує її протягом всієї вистави: вона допомагає працівникам, бавиться з дітьми, доглядає поранених... Зрештою, ця любов призведе до її загибелі. Швейцаркас надмірно чесний, він уособлює відданого працівника, який готовий пожертвувати власним життям, аби лише виконати свій обов'язок. Спрацьовує асоціативний ряд: сучасні швейцарці відомі своєю педантичністю та дотошністю, тому він відразу ж втілює розповсюджений стереотип. Епізод вербування Швейцаркаса до армії супроводжується комічною сценою гри зі цотами: солдати намагаються розібратися з цим дивним механізмом, і раптово поява Кураж з сином є дуже слушною. Знову спекулятивна сутність матері бере своє: вона продає другого сина до війська. Проте тут вона сподівається на його безпечно перебування в тилу, адже він став скарбником, не солдатом.

Але час їхнього життя спливає... Істота, що поєднує два світи – живих та мертвих, яка асоціюється зі смертю та неблаганною Мойрою, виконує складні пластичні номери, в яких задіяна символіка годинника. Її різкі, агресивні рухи жахають, усвідомлення раптовості зміни долі й загибелі спонукає задуматися над швидкоплинністю часу. Переводячи стрілки годинника, вона пришвидшує трагічну розв'язку. Водночас її рухи нагадують повороти колеса історії, що мчить неупинно, але з однією й тою самою амплітудою: мир-війна, знову мир, знову війна... В її руках ще один символічний елемент – смичок для скрипки, символ гри чужими долями. Містичні події вистави супроводжуються перепадами освітлення: різкі чорні тіні падають в різні боки фігури смерті, перетворюючи її на величезного чорного павука, що один за одним впольовує в свої тенета дітей Кураж.

Зрештою, вона таки забирає їх – одне за одним, за різних умов, на очах у матері або далеко від неї. Першим вона захоплює Швейцаркаса – відмовившись віддати супротивникам військову касу, він приречений до страти. Кураж мала змогу врятувати його, давши чималого хабаря, проте меркантильність переважає: епізод, в якому вона торгується з Іветт через свій перевернутий стіл, який зображає візок, в черговий раз демонструє скупість торговки. Зрештою, вони таки сторгувалися, але занадто пізно – тепер вони лише безсило спостерігають крізь заграбовані ворота за стратою. Смерть витягає

Швейцарка за куліси, залишаючи на сцені коло «плакальниць» в суворих чорних сукнях та чорних хустках. Наступним загине Ейліф – його смерть у виставі обігрується відмінно від сюжету п'єси: він опиняється сам на сам зі Смертю, коли його матір і сестра сплять біля дороги. Цей епізод являє собою не стільки фізичну загибель героя, а радше тривожне відчуття його рідних – страшний сон, який неможливо відігнати, породжений реальною подією. Забравши й другого сина, Смерть зловісно поглядає на Катрін. Вона «успадкувала» той самий годинник, яким колись преміювали брата за воєнні звитяги. І тепер її час добігає кінця.

Кураж та Катрін мандрують вдвох – тягнуть чорний шнур через всю сцену, переплітаючи його за колонами, згинаючись під вагою вантажу та пережитих нещасть. Між ними примостилася Смерть, яка чи то тягне шнур разом із ними, чи то навпаки, стримує його, додаючи ваги. Режисер сумістив дві події з життя Катрін – те, що її колись згвалтували й те, що її сильно побили під час спроби пограбування. Кураж відправляє дочку допомогти солдату, який купив у неї чимало краму. Дорогою той нападає на дівчину. Розради від матері чекати годі – Кураж істерично «ховається в панцир», накриваючи голову хусткою. Натомість Іветт втішає Катрін, пробуджуючи совість і співчуття матері. Наступний епізод, в якому проявляється відстороненість Катрін від подій суворої воєнної дійсності – здобуття кухарем корчми, до якої він запрошує Кураж. В п'єсі його відмова взяти до себе Катрін мотивується тим, що її спотворене побоями обличчя буде відлякувати відвідувачі. В постановці Олексій Склярєнко ввів яскраву кольорову пляму – іграшковий різнокольоровий будиночок, в якому нама-

гаються поміститися кухар, Кураж та Катрін. Але троє аж ніяк не можуть вміститися в цей іграшковий, уявно ідеальний світ – і Катрін виставляють за межу. Вона насправді не потворна, нікого не відлякуватиме, просто їй, як відданому, порядному Швейцарку немає місця серед цих жадібних, байдужих до чужих нещасть людей. Вона належить до іншого світу, який не може проєціюватися на існуючу реальність. Проте цього разу матір нарешті обрала відданість дитині й залишилася з дочкою.

Катрін понад усе цінує життя інших, вона готова боронити їх навіть ціною власного. Епізод її загибелі обігрується на тлі складного танку найманців: вона спостерігає за ними через ворота, переховується серед них, поступово проникаючи до краю сцени. І там, піднімаючись на металеву драбину, вона б'є себе в груди, немов у дзвін. Всі найманці тікають, крім одного. Саме він стріляє в дівчину, змушуючи її затихнути. Проте вона вже здійснила свій останній подвиг – спляче місто прокидається, її дзвін підхоплюють міські дзвони. А Смерть вже тут, відбирає у Кураж останню дитину. Трагедія матері, яка втратила всіх, заради кого жила і працювала, наглядно демонструє лиха війни, дію безжальних колішат історії, що трощать все на своєму шляху. Тепер Кураж нагадує робота: холодно, без емоційно вона продовжує тягнути свій візок тільки тому, що звикла до цього, забувши, для кого вона це робила.

І знову самотня постать на краю сцени – завершення вистави таке ж, як і початок. В п'єсі, куди ховаються кінці шнура, причаївся хаос, руйнація, смерть. Все, що залишає за собою війна. Вистава змушує задуматися над тим, що може кожна окрема особистість зробити заради суспільства загалом, змінити власне життя та життя свого народу.

Список літератури:

1. Інтернет-ресурс <http://litforum.com.ua/index.php?a=6242&print>

Триколенко С.Т.

Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии имени М.Т. Рылского
Национальной академии наук Украины

КУРАЖ: УЖАСЫ ВОЙНЫ, ПЕРЕДАНЫЕ НА ЯЗЫКЕ ПЛАСТИКИ

Аннотация

В статье рассматривается пластический спектакль «Кураж» Учебного театра Киевского национального университета театра, кино и телевидения имени И.К. Карпенко-Карого в постановке Алексея Склярєнко. Анализируется специфика сценографического оформления, исследуются психологические и философские аспекты постановки в целом. Проводится параллель между событиями пьесы Б. Брехта и войнами XX в.

Ключевые слова: сценография, спектакль, пластическое решение.

Trikolenko S.T.

Institute of Art, Folklore and Ethnology named M.T. Rylsky
National Academy of Sciences of Ukraine

COURAGE: THE HORRORS OF WAR, TRANSFERRED TO PLASTIC LANGUAGE

Summary

In the article the plastic play «Courage» Theater Training Kyiv National University of Theatre, Film and Television University IK Karpenko-Kary staged by Alexei Sklyarenka. Analyzes the specific scenographic design, examines the psychological and philosophical aspects of setting in general. Draws a parallel between the events of the play by Brecht and wars of the twentieth century.

Keywords: set design, performance, plastic solution.